

JOSEF MICHL

ARNE NOVÁK A NOBELOVA CENA

Mezi četnými literárními cenami má cena Nobelova stále nejširší a celosvětový význam. Od roku 1901 je trvalým námětem diskusí, úvah, nejednou odmítavých názorů.

Švédský průmyslník a vynálezce dynamitu stanovil ve své poslední vůli z roku 1895, aby o ceně za literaturu rozhodovala Švédská akademie ve Stockholmu. Jako první zástupce našeho písemnictví byl pro rok 1904 navržen Jaroslav Vrchlický, a to jednak z prezidia České akademie, jednak z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy-Ferdinandovy. Tyto návrhy se opakují i pro rok 1905 a pak ještě šestkrát až do smrti Jaroslava Vrchlického (1912). Znalecké dobrozdání o díle a osobnosti českého básníka podává v roce 1905 a v letech následujících švédský slavista Alfred Jensen (1859–1921), znalec češtiny a překladatel české lyriky (Vrchlický, Machar), autor monografie o Vrchlickém.

V letech 1913 až 1915 je na Nobelovu cenu navrhován Josef Svatopluk Machar, odborný posudek píše opět Alfred Jensen. Podle dvou jeho dopisů z listopadu 1913 (uložených s další korespondencí z let 1913–1919 v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze) můžeme usuzovat, že v té době píše Arne Novák poměrně často do Švédska a na Jensenovu žádost posílá literární prameny pro jeho odbornou práci. Oba korespondují občas česky, povětšinou však německy. 25. listopadu děkuje Jensen Novákovi za 2. vydání jeho *Geschichte der českischen Literatur*.

Rozhodování o Nobelově ceně je proces značně složitý; Arne Novák hraje významnou roli u dvou našich kandidátů: v jednom případě je jeho postoj kritický až odmítavý, ve druhém zcela kladný až nadšený.

8. února píše Alfred Jensen mj.: „Protože byl Machar opět navržen, chtěl bych především vědět, zdali mu v posledním roce bylo vydáno něco nového. Také zdali byla rozmnožena literatura o něm.“ Již 12. února, tedy zřejmě obratem, odpovídá Arne Novák dosti obsáhlým dopisem, z něhož citujeme podstatné myšlenky:

„Velevážený pane profesore,

Váš laskavý dopis naplnil mne zároveň radostí a zároveň uvedl mne do rozpaků. Jak bych se neradoval, když se opět naskýtá možnost, aby básník mého národa konečně byl vyznamenán cenou Nobelovou? Přál bych si vroucně, aby ná-

vrh onen došel kladného a příznivého vyřízení), a jsem hrdě přesvědčen, že právě naše poezie toho zaslouží, stojíc v přítomné době na výši, která může směle soutěžit s úrovní ostatního básnictví světového.

Leč zarazil jsem se poněkud, když se v návrhu ozvalo jméno J. S. Macharovo. Vážím si opravdově všeho, co vykonal pro přerod naší poezie v 90. letech, uznávám jeho opravdový význam kulturní, který jest snad i větší než jeho cena básnická, uctívám v něm chrabrého bojovníka za věc národní cti, myšlenkového osvobození, charakterní síly a kmenové energie [...]. Ale nesmím ani Vám, slouutný pane profesore, zatajiti, že jako kritik stojím v čele mladého pokolení proti posledním fázím Macharova vývoje, hlavně proti jeho epice, a že v kritickém cyklu *Svědómím věků* jsem dopodrobna vyložil důvody svého ryze estetického odporu, jenž nemá kořenů osobních, ačkoliv J. S. Machar nemá mne právě v lásce. [...] Neuznáváme-li v Macharovi rovnocenného dědice Vrchlického, přisuzujeme toto dědictví velkému básníku hodnot lidských a kosmických Otakaru [sic!] Březinovi. [...] Jsou-li vyhlídky, že cena Nobelova by mohla připadnout vůbec českému básníku, přimlouvám se s celou rozhodností za to, abyste pracoval pro Březinu, ale jde-li skutečně zastati se pouze Machara, prosím, abyste byl jemu přimlůvčím a prostředníkem.“

O šest dní později, 18. února 1915, odchází ze Stockholmu dvoustránkový list, který obezřetně reaguje na Novákův postoj ke dvěma českým básníkům a je prvním impulsem k Březinově kandidatuře na Nobelovu cenu. V závěru listu čteme důrazné varování: „Není třeba připomínat, že tento dopis je nejpřísnějšího důvěrného rázu.“ Máme tu potvrzení skutečnosti, že veškerá jednání kolem Nobelovy ceny jsou tajná a že se pro veřejnost uvolňují teprve po padesáti letech. Svou otevřeností a přesvědčivými argumenty získal Arne Novák důvěru na švédské straně, a tím i možnost zasáhnout ve prospěch Otokara Březiny, o němž během roku 1915 pojednává Alfred Jensen v sedmi svých dopisech a dále opět počátkem roku 1916.

18. února 1915 píše Jensen mj.: „Na podzim jsem četl sebrané básně Ot. Březiny] – je to opravdový básník, přináší něco nového! Jeho by měli z Prahy prezentovat již v tomto roce. [...] Ale možná v dalším roce. A zde platí: *periculum in morax*. ‚Akademické‘ plody zrají jak známo velmi pozvolna.“

Počátkem května 1915 sděluje Jensen, že hodlá v létě důkladněji studovat Březinu a že by se rád zúčastnil Husova jubilea 6. července, dále pak, že se chystá navázat písemný kontakt s Otokarem Březinou, o němž se pokouší od Nováka získat další informace.

Arne Novák reaguje s velkým zájmem a nadšením 8. května 1915: „S velkou radostí se dovidám, že máte v úmyslu studovat našeho nejvýznamnějšího moderního lyrika, a chtěl bych Vás v tomto neobyčejně prospěšném záměru podpořit ze všech mých sil. [...] Jak by to bylo krásné, kdybyste se 6. července, v den Husův, mohl objevit v Praze. Nikterak cizinec pro náš národ, spíše milovaný, uctíváný přítel.“

Arne Novák shromažďuje a do Stockholmu posílá žádané literární prameny; písemnou formou informuje o překladech Březinových veršů do cizích jazyků. Zdá se, že se v létě či na podzim 1915 setkal s Alfredem Jensenem, který v říjnu

(20.10.) děkuje za „příjemné osobní seznámení“. Tu asi byla možnost prodiskutovat otázku Březinovy kandidatury, k níž se Jensen vrací 8. prosince 1915 a pak 11. ledna 1916, protože se blíží nepřekročitelný termín (1. únor) pro písemný návrh: „Rád bych se také včas důvěrnou cestou dověděl, zdali se z kompetentní strany podnikne něco ve vztahu k 1. únoru, což bychom si v každém případě měli přát. Na mé straně jsem opravdu dobře připraven.“

Počátkem ledna: „pošlete prosím *okamžitě* návrh tajemníkovi Švédské akademie (Karlfeldt). Písemnosti mohou následovat později. [...] Ještě před 1. únorem musí žádosti být zde. Bylo by mi líto, kdyby přišla příliš pozdě.“

18. ledna odchází z Prahy obsáhlý francouzsky psaný list, z něhož citujeme alespoň malou část:

„Pánům Nobelova literárního institutu při Švédské akademii, Stockholm.

Níže podepsaný Arne Novák, doktor filozofie, pověřený přednáškami z dějin české a německé literatury na České císařsko-královské univerzitě v Praze, dovoluje si s odvoláním na stanovy Nobelovy ceny za literaturu navrhnout Nobelovu cenu za literaturu pro rok 1916 českému básníkovi Otakaru [sic] Březinovi. [...]

Otakarem Březinou (nar. 1868) se slovutným členům Švédské akademie představuje český národ, jehož představiteli dosud nebyla přičtena Nobelova cena, činí tak v pevném přesvědčení, že svrchu řečený myslitel a básník plně vyhovuje šlechtným záměrům, které jistě sledoval štědrý původce, když zakládal cenu za literaturu; mimo to pak vše zvlášť kladné, co by český národ chtěl a mohl světu povědět v minulosti jakož i v budoucnosti, právě náš básník zosobňuje v nejdokonalejší a vysoce umělecké podobě.“

Obsáhlý návrh je zdánlivě až příliš dlouhý, ale je zasvěcený a zasvěcující, svědčí o pisatelově niterném vztahu k Březinovi jako umělci i jako člověku. V březnu 1916 píše Alfred Jensen obsírnou odbornou studii, určenou pro Nobelovský komitét. Na některých básních se pokouší přiblížit členům Švédské akademie tak těžce přístupné poetické a filozofické vyjadřování výjimečného tvůrce s kosmickými vidinami. Zřejmě i zde platí Jensenův názor, který vyjádřil již v souvislosti s Vrchlickým:

„Je to obtížný, často nevděčný úkol reprodukovat v překladu dokonalý poetický dojem z velkého lyrika pro okruh čtenářů, kteří neznají jazyk originálu, zejména tam, kde jde o poddajný, na odstíny bohatý slovanský jazyk.“

Svůj návrh opakuje Arne Novák i v letech 1917 a 1918, v období 1921–1928 je Březina navrhován ještě pětkrát. Výsledek je ovšem negativní, stejně jako v případě Macharově, jemuž Novákovo negativní stanovisko neublížilo, protože o jeho osudu bylo rozhodnuto již v roce 1914. Rozdíl v postoji k oběma básníkům nacházíme již v Novákových *Dějínách*. Povšimněme si aspoň stručně Novákových radikálně odlišných postojů.

Josef Svatopluk Machar, „až po zuby ozbrojený zápasník, až v republice generál, uražený ve zjitřené samolibosti [...] tehdy procitl v něm po letech odmlčené šířavé polemik, poeta však byl v něm již dávno mrtev“.

Hluboké zaujetí pro Březinu vyjádřil Novák přesvědčivě ve svém nobelovském návrhu, ale již dříve (ve svých *Dějínách*) nezatajoval své pochybnosti o možnostech naší poezie v mezinárodním měřítku. Podobně je i mínění Jense-

novo, opírající se také o pozoruhodný hlas Stefana Zweiga z roku 1909 v *Österreichische Rundschau*: „Jeho dílo je temné a tajemné, nikdy nebude tento odvrácený a osamělý tvůrce mít možnost být reprezentativním básníkem svého národa. Ale národ má chovat jakousi tajnou úctu i před nepochopitelnými mezi svými básníky. [...] Březinu by dnes Češi mohli stavět vedle těch velikánů, kteří usilují o to, aby duši naší doby porozuměli lyricky.“

A toto je hlas Novákův: „Případ Otokara Březiny [...] je zvláštní a přitom velmi typický. Na samém sklonku 19. věku dovršil se v něm a skrze něho skorem stoletý vývoj onoho uměleckého druhu, v němž, kromě hudby, Čechové osvědčili nejbohatší nadání, nejjemnější formální smysl, nejčistší osobitost, totiž lyriky, která se již v přímém Březinově předchůdci a protinožci, Jaroslavu Vrchlickém, právem, ale jen s prostředním úspěchem domáhala světové pozornosti, kdežto v románě a v dramatech nedorostlo české písemnictví doposud měřítko evropského. Avšak běda! Právě lyrika to je, která nejtíže a zároveň nejméně dokonale proniká z domova do ciziny, ztrácejíc při tomto přechodu v rukou tlumočnicků nejvíce ze svého barevného pelu na motýlích křídlech a jsouc připravena v reprodukci vždy nedokonalé o hlavní své kouzlo melodické. Proto se nemohlo za hranicemi dostat ani Vrchlickému ani Březinovi ohlasu, jímž se smějí honosit čeští hudebníci Smetana, Dvořák nebo Janáček.“

Se směsí naděje i váhání podává Arne Novák návrh na Nobelovu cenu pro Otokara Březinu, celé roky sleduje otázku a je ve spojení s Alfredem Jensenem, jehož korespondence je svědectvím Novákova intenzivního usilování, aby věci co nejvíce prospěl. V roce 1921 však Jensen umírá (po mrtvici ve Vídni na cestě do Jugoslávie), v polovině dvacátých let rozhoduje Nobelovský komitét (Švédská akademie) o Březinovi negativně: „Od tohoto autora není již dlouhou dobu k dispozici nic nového a členům Komitétu proto nezbyvá než [...] návrh zamítnout, protože básník v překladech je tak neobvykle temný a nezáživný, že je podle překladů nutno usuzovat o odpovídajících nedostatcích i v originálu.“

Toto stanovisko je provokativní a vyžadovalo by podrobnější diskusi; závěr by nutně vedl k odmítnutí takového mínění, které však je pro osud daného díla rozhodující.

Ani další navrhovaní naši literáti (Jirásek, Čapek) cenu nezískali; můžeme je považovat za jakési průkopníky pro konečný úspěch našeho písemnictví v roce 1984 – udělení Nobelovy ceny Jaroslavu Seifertovi.

Nobelova cena za literaturu, přiznaná v roce 1984 Jaroslavu Seifertovi, znamenala vzrušení a překvapení, dokonce básníkova dcera Jana přišla s otázkou, jak je možné, že cenu získal její otec, jehož poezie je v cizině málo srozumitelná. Domnívám se, že hlavní roli tu hrál intenzivní zájem švédského básníka Östena Sjöstranda, člena Švédské akademie, který již v 70. letech zkoumal možnosti tlumočení Seifertových básní do švédštiny, uveřejnil dva větší výběry ve stockholmském časopise *Artes*, takže při konečném rozhodování měli členové Švédské akademie k dispozici Seifertovy verše ve svém rodném jazyce. Arne Novák, jak již víme, se k tlumočení poezie stavěl se značnými pochybami. V roce 1976 mě Östen Sjöstrand vyzval ke spolupráci na překládání Jaroslava Seiferta, ke spolupráci dlouhodobé, složité, ale inspirativní, která nakonec vedla k cíli, po-

dobně jako samostatná knižní publikace *Morový sloup* v překladu Roye Isakssona a Heleny Friedlové (1982).

Na Nobelovu cenu byl navrhován také Milan Kundera. Pokud v budoucnosti cenu získá, bude asi uváděna spíše v rámci francouzského písemnictví, do naší literatury by se asi započítávala jen zčásti.

Arne Novák vynakládal velké úsilí, aby se Otokar Březina uplatnil ve světovém měřítku, i když si uvědomoval závažnost a pro cizinu malou dostupnost výsostně jeho poezie. (Že jde o poezii dosud živou a působivou, dosvědčuje též nová březinovská monografie, kterou nedávno vydalo pražské nakladatelství Trigon – D. Ž. Bor: *Dítě andělů* 2000.)

Na závěr drobná poznámka k Novákově pozici v *Lidových novinách*:

Eduard Bass píše v roce 1940 stručně o Arnoštu Heinrichovi (Bass 1940/1971:145). Po kritické části *Lidových novin* žádal Heinrich, aby byla především novinářsky pohotová, kladl důraz na informovanost a na pohled širší než jen úzce odbornický. „Nejvíce si vážil tvůrčí schopnosti kritikovy. Příznačné pro něj je, že po Jindřichu Vodákovi si vybral Arne Nováka. Příchod této vynikající osobnosti do *Lidových novin* souvisel s Heinrichovým zájmem o vysoké školství. Měl nepřímý, ale nemalý vliv na výběr učitelstva na brněnské univerzitě; kde jen mohl, přispěl k tomu, aby na Moravu přišly mladší a silné tvůrčí individuality, jejichž spolupráci s deníkem si ihned zajišťoval. Arne Novák byl z nich.“

LITERATURA

BASS, Eduard

1940/1971 Arnošt Heinrich v kultuře (rukopis z r. 1940), in E. B.: *Postavy a siluety* (Praha: Symposion 1971)

ARNE NOVÁK UND DER NOBELPREIS

Die ersten Vertreter der tschechischen Literatur als Nobelpreiskandidaten waren Jaroslav Vrchlický und Josef Svatopluk Machar. In beiden Fällen wurde der schwedische Slavist Alfred Jensen (1839–1921) von der schwedischen Akademie angesprochen, um die Kandidaten kritisch zu bewerten. In den Jahren 1913–1919 stand er in schriftlichem Verkehr mit Arne Novák, der dann im Januar 1916 Otokar Březina für den Nobelpreis vorschlug. Keiner der vorgeschlagenen Literaten (später noch Alois Jirásek und Karel Čapek) wurde mit dem Nobelpreis beehrt, es dauerte bis 1984, als Jaroslav Seifert den Preis erhielt.

Die Korrespondenz mit Alfred Jensen und mit der Schwedischen Akademie bezeugt Arne Nováks aufrichtige Bemühungen, Březinas Poesie der Weltöffentlichkeit vorzustellen.

